

מאמר במוקד

כתב העת "בין הזירות" נועד להוות פלטפורמה לפיתוח ידע מד"הי-צבאי ושיתוף במחשבות ורעיונות בין אנשי מקצוע ומפקדים. במדור זה אנו מזמינים את מפקדי צה"ל ואנשי מד"ה לדיאלוג/התדיינות בדפי כתב העת בנוגע למאמר מיוחד. בגיליון זה בחרנו להציב במוקד את מאמרו של גיא ברוקר - השעונים שתקתקו בעצלתיים. המאמר עוסק בהתנהלות צה"ל במתח שבין לגיטימציה לבין מגבלות הפעלת הכוח על בסיס ניתוח המקרה של "צופרת יצוקה". אנו שמחים כי סא"ל ערן אורטל, רצ"ן ניתוח מערכות מבצעיות במנת"ם, אג"ת, נענה להזמנתנו לשמש כחגיב למאמר.

השעונים שתקתקו בעצלתיים:

התנהלות הצבא במתח שבין לגיטימציה
לבין מגבלות הפעלת הכוח

גיא ברזקר

חוקר במדור צבא-חברה, ממד"ה

מאמר זה מבליט את השיקולים החברתיים והמדיניים בעימותים צבאיים ומתמקד בשיקולים החיצוניים לפעולה הצבאית. במאמר ממופים "השעונים החברתיים" המרכזיים המשפיעים על משך הזמן המוקצב לחימה ועל מועד סיומה, בהתבסס על ניתוח המקרה של מבצע "צופרת יצוקה" והשוואתו לאירועי לחימה קודמים. נבחנים שישה שעונים הקוצבים את זמן הלחימה: מחאה ציבורית; רגישות לנפגעים; היקף הפגיעה בחזית האזרחית; תפיסת הישג; ההיבט ההומניטרי-מוסרי; ולגיטימציה בזירה הבין-לאומית. מסקנה מרכזית העולה ממסמך זה היא כי השעונים הקוצבים את זמן הלחימה במבצע "צופרת יצוקה" תקתקו בעצלתיים ולא היוו גורם אשר חייב את הפסקת הלחימה. מסקנה זו מאתגרת את התפיסה הרווחת כי שעונים חברתיים שונים הקוצבים את זמן הלחימה, בהכרח מגבילים את מרחב הפעולה של צה"ל.

הבנה זו מציבה בפני הצבא סיטואציה פרדוקסלית שבה הוא צריך, בעת לחימה, להתמודד לא רק עם שאלות של כיצד לפעול מול מגבלות חיצוניות להפעלת הכוח (תקתוק מהיר של השעונים), אלא גם להיערך להתמודדות עם מצב שבו לא מופעלות מגבלות מהותיות על הפעלת הכוח (תקתוק איטי של השעונים).

סיטואציה זו מסמנת ארבעה אתגרים מרכזיים עבור צה"ל: 1. בחינת סוגיית המידתיות לאור משמעותיותה האסטרטגיות ארוכות הטווח; 2. כיצד לייצר מנגנוני ריסון פנימיים לצמצום הפגיעה באזרחים, לא רק מהטעם המוסרי אלא גם מהטעם הצבאי; 3. שימור ההרתעה בהעדר מגבלה חיצונית להפעלת הכוח; 4. ובהקשר למצבי סיום - כיצד מייצרים שעון לחימה אופטימלי? במאמר מועלות סוגיות נוספות המעוררות חשיבה על אופן התנהלות קרבות בעידן הנוכחי.

בעוד שמלחמות העבר הוכרעו לרוב בשדה הקרב על ידי כוחם הצבאי של שני הצדדים, סביבת הפעולה הגלובלית בה פועלים צבאות במאה ה־21 מושפעת משינויים רבים שהתרחשו בעשורים האחרונים. במלחמות בנות זמננו יש לשחקנים נוספים משקל רב יותר בתמונת הקרב. תקשורת מקומית ובין-לאומית הופכת את שדה הקרב לשקוף, וארגוני זכויות אדם וארגוני סיוע הומניטרי הופכים לשחקן בשדה הקרב עצמו. בשנים האחרונות עימותים צבאיים ברחבי העולם מתנהלים במידה רבה ברמה של תפיסות, דעות והתבטאויות - כך שהקרב על התודעה משמעותי לפעמים יותר מאשר מהלכי הקרב ברמה הצבאית. מכאן, שהסביבה החברתית והמדינית לפעולה הצבאית משמעותית ביותר להבנת הלגיטימציה לה זוכה הצבא בשעת לחימה. המשקל המיוחס לגורמים חברתיים בזמן מלחמה קיבל משנה תוקף במהלך המאה ה־20. הווארד (1998) מציין שכיום נוהגים לייחס גם למימדי הפנים ה"רכים" (מחאה ציבורית, חוסן וכו') של הביטחון את המשקל שיוחס בעבר רק לתכונות "קשות"

על ידי כוחם הצבאי של שני הצדדים, סביבת הפעולה הגלובלית בה פועלים צבאות במאה ה־21 מושפעת משינויים רבים שהתרחשו בעשורים האחרונים. במלחמות בנות זמננו יש לשחקנים נוספים משקל רב יותר בתמונת הקרב. תקשורת מקומית ובין-לאומית הופכת את שדה הקרב לשקוף, וארגוני זכויות אדם וארגוני סיוע הומניטרי הופכים לשחקן בשדה הקרב עצמו. בשנים האחרונות עימותים צבאיים ברחבי העולם מתנהלים במידה רבה ברמה של תפיסות, דעות והתבטאויות - כך שהקרב על התודעה משמעותי לפעמים יותר מאשר מהלכי הקרב ברמה הצבאית. מכאן, שהסביבה החברתית והמדינית לפעולה הצבאית משמעותית ביותר להבנת הלגיטימציה לה זוכה הצבא בשעת לחימה.

המשקל המיוחס לגורמים חברתיים בזמן מלחמה קיבל משנה תוקף במהלך המאה ה־20. הווארד (1998) מציין שכיום נוהגים לייחס גם למימדי הפנים ה"רכים" (מחאה ציבורית, חוסן וכו') של הביטחון את המשקל שיוחס בעבר רק לתכונות "קשות"

"התעמק במלחמות העבר ולמד מן ההיסטוריה שלהן, היה חזק במידת האפשר, העמד עצמך במקומו של היריב, חסן עצמך מפני שתי מחשבות תעתועים נפוצות והרות אסון, העלולות להמיט עליך שואה - מחשבה החוסאת ביוהרת היצחון והמחשבה שאי אפשר להגביל את המלחמה". לידל הארט, "מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה?" (1985, עמ' 78)

כללי ומטרה

ההבנה שהצבא אינו נלחם בספירה מבודדת וחלים עליו שיקולים פוליטיים, מדיניים ואזרחיים התחדדה במהלך המאה ה־20. מתוך כך השתרשה התפיסה כי בזמן לחימה יש לקחת במשנה חשיבות את המעגלים החיצוניים לפעולה הצבאית, כמו מחאה ציבורית או לחץ בין-לאומי, המטילים מגבלות על הצבא ועל התנהלותו בלחימה. בעוד שמלחמות העבר הוכרעו לרוב בשדה הקרב

במבצע "עופרת יצוקה", באו לידי ביטוי אסטרטגיות שמפעיל הצד "החלש" בעימות אסימטרי או בעימות מוגבל (עימו"ג). לפי טירה (2008), אסטרטגיית ניהול הקרב של יריב לא מדינתי על יריב מדינתי, איננה פועל יוצא של הכרעה צבאית, אלא מסכת הקשרים רחבה, שבאה לידי ביטוי בדרך של התשה לאורך זמן, מתוך מטרה לשחוק את המוטיבציה והלגיטימיות ללחימה בהיבט האזרחי-פוליטי של הצד המדינתי. לטענת טירה, די לארגון הלא מדינתי בשימור יכולת ההתרסה אשר תתיש בהדרגה את התודעה הפוליטית-ציבורית של היריב המדינתי. חוסר

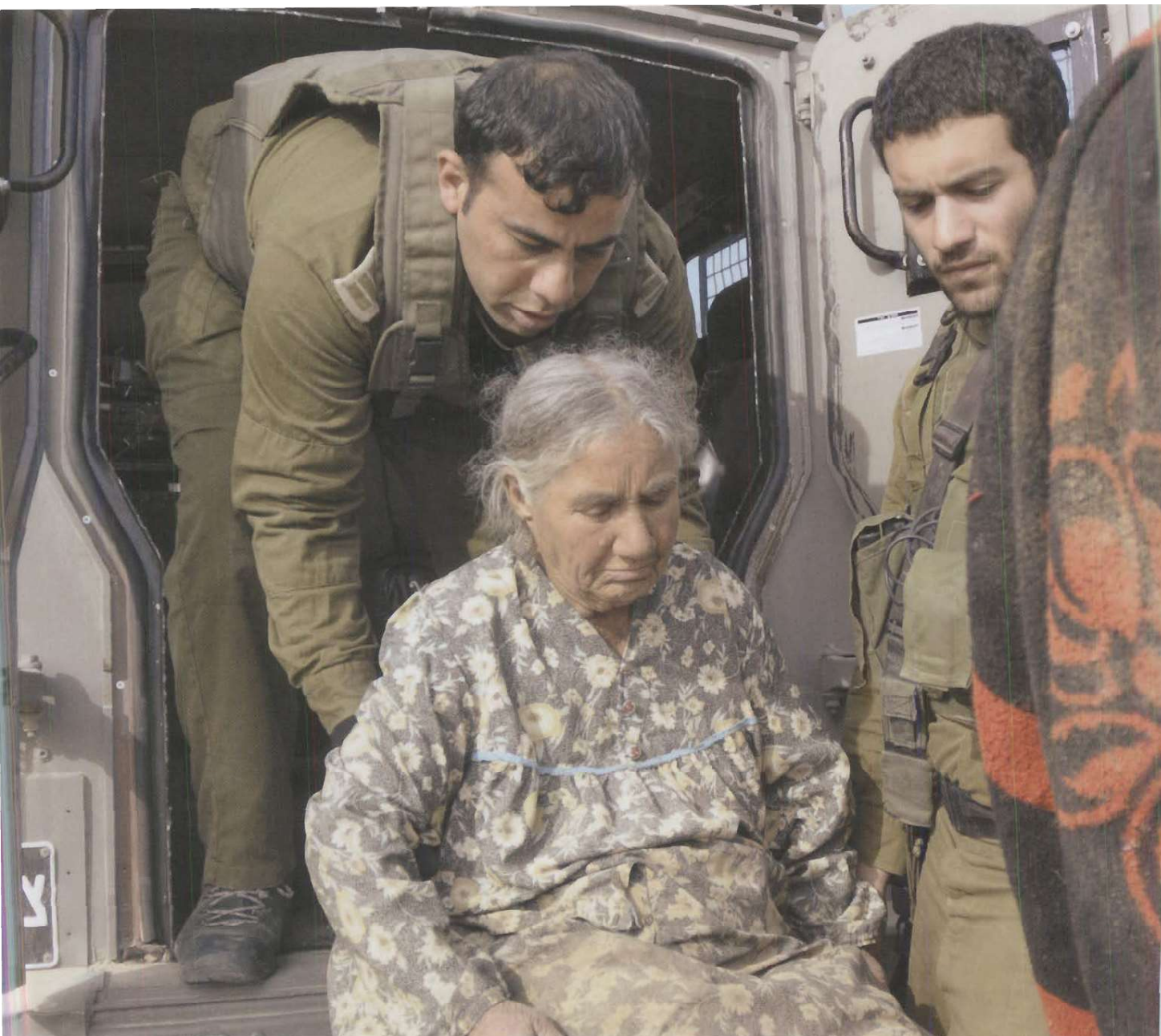
(עוצמת אש, טכנולוגיה, פיקוד וכו'). בשנות ה-70 של המאה ה-20, למשל, הציג רוזן (Rosen, 1972) תזה, שלפיה היצחון במלחמה נופל בסופו של דבר בחלקו של הצד בעל החוסן הפנימי והמורל הציבורי הגבוה יותר. מאפייניה של המלחמה החדשה הופכים את השיקול המדיני-חברתי המנחה את המלחמה לנוכח ונראה יותר. הוא אינו רק מכונן את הלחימה, אלא הופך להיות מרכזי בשיקוליה, לעתים גם באופן המנותק מהתוצאות הצבאיות בשטח. בתוך כך, גם מטרות הלחימה השתנו - המטרות הצבאיות גרידא המשקפות את תפיסת הלחימה הישנה, ככיבוש שטח, מפנות את מקומן למטרות מדיניות במהותן, לא מדידות, תפיסותיות. הגורמים החברתיים מקבלים, אם כן, משנה תוקף בזמן עימות צבאי, אשר משפיע על כל חלקי תפקודה של החברה: הפוליטיים-דיפלומטיים, הפסיכולוגיים-מורליים, הכלכליים, ההסברתיים והביטחוניים-צבאיים. כל ההיבטים החברתיים הללו הופכים לרלוונטיים למשך הזמן שמוקצב ללחימה וללגיטימציה הציבורית שלה היא זוכה, כיוון שהם משפיעים על חוסנה של החברה ועל מידת הקונצנזוס החברתי לפעולה הצבאית.

הצורך במנגנוני חשיבה צבאיים הלוקחים בחשבון גם את הלגיטימציה החברתית הפנימית והבין-לאומית לפעולה, מתחדד עם השינויים במאפייני העימותים והתרחבות הפעולה מול ארגונים לא מדינתיים בעימות שמאפיינו מוגבלים, שכן מאפייני העימות המוגבל מחדדים את חשיבותם של שיקולים נוספים כמו השיקולים החברתיים והמדיניים בעיצוב פני הקרב. כפי שטוען ניר (2002): "עימות מוגבל, בשונה ממלחמה, הוא מדיני במהותו, ולכן שיטת ביצוע המבצעים הצבאיים שבמסגרתו, תוכתב ישירות על ידי השיקול המדיני, ואילו השיקול הצבאי-מבצעי יהיה משני".

שרביט (2005) טוען טענה דומה ביחס למרכזיותו של השיקול המדיני, על פיו הפעלת הכוחות הצבאיים ושיטות הפעולה הננקטות כנגד כוחות בלתי סדירים בעימות מוגבל, מונעים מהשיקולים המדיניים והחברתיים. כך גם על פי הרכבי (1990, עמ' 399), שטוען שבעימות מוגבל ואסימטרי ניתנת עדיפות לשיקולים מדיניים, אשר כוללת מתן תשומת לב רבה לגורמים חיצוניים שאינם מעורבים במלחמה במישורין. זאת, מתוך ההבנה שהמדינים המדיניים והחברתיים הרחבים משמעותיים ביותר לניהול הלחימה.

הבלטת העובדה כי השיקולים החברתיים והמדיניים תופסים חשקל רב בעימותים צבאיים מוגבלים, אין בה כדי לטעון ששיקולים אלו אינם משמעותיים גם במלחמה הקלאסית, מול יריב מדינתי, והיא באה לחדד את מרכזיות שיקולים אלו ב"מלחמות החרשות"

מובחנים שניתן להתאים להם הגדרות ספציפיות, אלא התכנסות של מגוון אתגרים לתוך מה שמכונה מלחמה רב-צורתית או מלחמת היברידית, עימותים שבהם מופעלים אופני לוחמה שונים בו זמנית וכוללים בתוכם הן לחימה קונוונציונלית והן כזו שאינה בעלת מאפיינים מסורתיים. אופי המלחמה החדש אינו מסמן את סופה של המלחמה המסורתית, אך מציג גורמים חדשים ומשמעותיים שיש להתחשב בהם בתכנון המערך הצבאי של מדינה במאה ה-21, תכנון שדורש חשיבה חדשנית (Hoffman, 2007).

התמורות באופיים של העימותים חידדו את

הסימטריה בין שני הצדדים בעימות המוגבל ומאפיינו של עימות זה, מובילים לכך שחלק משמעותי מן המאבק בין שני הצדדים מתבצע לא בשדה הקרב, אלא בתודעת הצדדים המעורבים בסכסוך. ההבלטה של מרכזיות העובדה כי השיקולים החברתיים והמדיניים תופסים משקל רב בעימותים צבאיים מוגבלים, אין בה כדי לטעון ששיקולים אלו אינם משמעותיים גם במלחמה הקלאסית מול יריב מדינתי, אלא היא באה לחדד את מרכזיות שיקולים אלו בכל סוגי המלחמות החדשות". הופמן (Hoffman, 2007) טוען כי העתיד אינו כולל אתגרים

ללחימה ועל מועד סיומה, בהתבסס על ניתוח המקרה של מבצע "עופרת יצוקה" והשוואתו לאירועי לחימה קודמים. בתוך כך, נדון במרחב הפעולה לו זכה הצבא במבצע "עופרת יצוקה", במטרה לעמוד על המשמעויות הנגזרות מכך לשעון הלחימה, ובהשלכות על מרחב הלגיטימציה שניתן לצבא ול ועל דפוסי פעולתו.

תקתוק השעונים

אחד האופנים דרכם באה לידי ביטוי ההשפעה של מעגלים מדיניים וחברתיים רחבים על דרך ניהול העימות, הוא במשך הזמן המוקצב ללחימה ונקודת הזמן בה היא תופסק. ההתייחסות לכך שטווח הזמן המוקצה ללחימה הוא מוגבל, השתרשה בחשיבה הצבאית, ומוצאת את מקומה משלב התוכנית ועד

העיסוק בנושאים רחבים המשפיעים על הזירה הצבאית. נושאים אלו עומדים לפתחם של צבאות מסביב לעולם, וזוכים בתקופה האחרונה למרכזיות בשיח גם סביב פעולתו של צה"ל. מערך ממד"ה, כגוף בעל סנסורים רגישים לשינויים המשפיעים על פעולות הצבא ומתוך ראייה אסטרטגית, סימן את סביבת הפעולה של הצבא בתווך האזרחי בעימות המוגבל כנושא שיש להעמיק בו. העמקת הידע והלמידה בתווך האזרחי מתייחסת לנושאים כמו: הקשר בין הצבא לחברה, נושאי לגיטימציה ומרכזיות התודעה על היבטיה הלאומיים, הבין-לאומיים והפנים צבאיים. מאמר זה נוגע לכל אותם נושאים כחלק מיניסיונות הפרשנות למציאות המורכבת והמשתנה שבה הצבא פועל, מתוך צורך לשכלל את הבנת השפעתם של המימדים החברתיים על הצבא.

מסמך זה ממפה את "השעונים החברתיים" המרכזיים המשפיעים על משך הזמן והלגיטימציה המוקצבים

ההבנה שטווח הזמן המוקצה ללחימה מוגבל, השתרשה בחשיבה הצבאית, ומוצאת את מקומה משלב התוכנית ועד התנהלות המפקדים בלחימה

**יש להדגיש כי
נוכחותה של מגבלת
הזמן נמצאת
במודעות של שני
הצדדים בלחימה כל
העת, והיא מהווה
מרכיב מכריע
בניהול המערכה**

שזוהו כמרכזיים ובעלי השפעה ביחס למבצע "עופרת יצוקה" (ויש להניח כי הם רלוונטיים למלחמות או למבצעים צבאיים אחרים). השעונים הם:

- א. מחאה ציבורית.
- ב. נפגעים מקרב כוחות צה"ל.
- ג. החזית האזרחית - היקף הפגיעה בחזית האזרחית הישראלית וחוסנו של העורף.
- ד. תפיסת ההישג - תפיסת הציבור את ההישג הצבאי למול המטרות שהוגדרו.
- ה. ההיבט ההומניטרי-מוסרי.
- ו. לגיטימציה בזירה הבין-לאומית.

ארבעת השעונים הראשונים מתייחסים להיבטים חברתיים-פנימיים (להקשר הפנים ישראלי) ושני האחרונים להקשר חברתי-חיצוני, בין-לאומי. כל אחד מששת השעונים מתקתק בפני עצמו, כך שכל אחד מהם יכול לצלצל ולגרום להפסקת המבצע. עם זאת, יש בין השעונים תלות והשפעה הדדית רבה. ההתמקדות היא בשעונים הגועים בהיבטים החברתיים, כך שהניתוח אינו כולל לדוגמה שעון לוגיסטי-צבאי המתקשר לשעונים מבצעיים נוספים שאינם במוקד מאמר זה. להלן יוצג ניתוח המתייחס לתקתוקו של כל אחד מהשעונים במבצע "עופרת יצוקה". תוך דגש על מרחב הפעולה לו זכה הצבא במבצע זה, ומשמעויות הנובעות מכך על הזמן המוקצה ללחימה. לשם השוואה, אתייחס לפעולתו של כל אחד מהשעונים לא רק במבצע "עופרת יצוקה" אלא באירועי לחימה קודמים מן ההיסטוריה של מדינת ישראל.

א. מחאה ציבורית

מחאה ציבורית מבקשת לקדם שינוי ולהשפיע על השיח החברתי ועל פעולותיו של הממסד. למחאה זו משקל רב במשטרים דמוקרטיים, כך גם בישראל, בה אנו רואים כי היא תופסת מקום נרחב יותר עם השנים בהקשר לנושאים ביטחוניים (טובי ורטנר, 2008). נושא זה מתחדד בישראל, בה מתקיים מודל של "צבא העם", שבו קיומה של מחלוקת על המטרות בקרב הציבור מייצרת קושי לפעולות הצבא. תהליכים שהתרחשו בעשור האחרון מצביעים על קושי של הצבא לפעול במצב של העדר קונסנזוס על דרכי פעולתו. הבנת חשיבותה של דעת הקהל בעימותים בני זמננו אינה רק נחלתו של הצבא או קובעי המדיניות בדרג הלאומי, אלא היא הופכת להיות

ההתנהלות של המפקדים המנהלים את הלחימה. כך בא לידי ביטוי, לדוגמה, בדבריו של ראש אמ"ץ, ביום השלישי למלחמת לבנון השנייה: "השאלה היותר משמעותית היא - כמה זמן אנחנו מניחים שיש לנו? ומה עושים בזמן הזה?" (דו"ח וינגרד, עמ' 101). הבנה זו הביאה להתייחסות לשעונים שונים בתוך תהליכי התכנון המטכ"לי בזמן לחימה. דוגמה לחשיבות אותה מייחס הצבא לשעון החברתי החיצוני ניתן למצוא למשל בהקמת צוות הומניטרי במבצע "עופרת יצוקה", כאשר אחת ממטרותיו של הצוות הייתה למתן את הלחץ הבין-לאומי כדי לאפשר את המשך זמן הלחימה. תפיסה זו רוחת גם בקרב הדרג המדיני המנהל את הלחימה, וניתן למצוא לה ביטויים רבים בשיח התקשורתי סביב הלחימה.

את "חלון הזמן" המוקצה ללחימה ניתן לדמות לשעון מתקתק (דמיון שהוטמע בתהליכי החשיבה והתכנון באג"ת ובאמ"ץ). ההקבלה לשעון נובעת מהתפיסה כי קיים פרק זמן מסוים המוקצב למערכת הצבאית לבצע את משימתה, כמו הזמן הנתון לקרב אגרוף, כאשר ברגע שהשעון מצלצל על הקרב להיפסק. יש להדגיש כי נוכחותה של מגבלת הזמן נמצאת במודעות של שני הצדדים כל העת, והיא מהווה מרכיב מכריע בניהול המערכה. אך בניגוד למשחקי ספורט, שעון מטאפורי זה, אשר בו נדון לאורך המסמך, אינו מתקתק בקצב אחיד, יש שהוא מאיץ את פעולתו ויש שהוא כמעט עומד במקום, אך בכל רגע יכול לבוא שינוי דרסטי בקצבו אשר יביא לצלצול הסיום. אין לראות בדמיון זה לשעון כמוגבל למיד הזמן, אלא הוא מקפל בתוכו את הלגיטימציה החברתית ומרחב הפעולה של הצבא. התמסדות מטאפורת ה"שעונים" במטכ"ל מעידה על השתרשות התפיסה המסמנת את זמן הלחימה כמוגבל, ואת הצורך להאריכו כסוגיה אקוטית להצלחת מהלכי הלחימה.

לבחירה במטאפורת השעונים מגבלות, שכן היא איננה נותנת ביטוי הולם למורכבות הפרמטרים הרבים שמתקיימים במקביל בזמן לחימה. כמו כן, היא מחלישה את ההבנה של הקשרים ההדדיים בין השעונים. יחד עם זאת, מטאפורה זו מהווה מסגרת מארגנת המאפשרת לחדד את תמונת המציאות החברתית והמדינית, שחשוב להבינה.

מסמך זה יבחן באופן ספציפי את קצב תקתוקם של שישה שעונים חברתיים הקוצבים את זמן הלחימה,

חשוב לא פחות מזה הצבאי. במהלך מבצע "עופרת יצוקה" היו מעט גילויים של מחאה ציבורית אשר באו לידי ביטוי במספר הפגנות של ארגוני שמאל נגד המבצע בעזה, ובעיקר נגד הפגיעה הנרחבת באזרחים פלסטינים. המחאה הציבורית הבולטת ביותר כנגד המבצע נערכה בסכנין, ביוזמת ההנהגה הערבית בישראל (אלעד הופר, nrg.co.il, 3.1.09). מאחר שהפגנה זו זוהתה באופן גורף עם הציבור הערבי, היא לא היוותה גורם לחץ בעל משקל

מטרה שהיריב מכוון אליה את פעולותיו. כפי שטען לדוגמה אלכס פישמן ביומו השמיני של מבצע "עופרת יצוקה": "מהן האפשרויות לבלימתו של המהלך הקרקעי בטרם עת? גורם המפתח הראשון במעלה שיכול להביא להפסקת הפעולה הוא לחץ דעת הקהל בישראל, ועל הלחץ הזה בדיוק עובד החמאס" ("ידיעות אחרונות", 4.1.2009). כדי להבין את הלך הרוח הציבורי במהלך המבצע, יש להתייחס לאווירה הציבורית ששררה בישראל

הבנת חשיבותה של דעת הקהל בעימותים בני זמננו אינה רק נחלתו של הצבא או קובעי המדיניות בדרג הלאומי, אלא הופכת להיות מטרה שהיריב מכוון אליה את פעולותיו

על מקבלי ההחלטות בישראל. זאת כיוון שנקודת המוצא בקרב הציבור היהודי היא שערביי ישראל יתנגדו לכל פעולה של צה"ל נגד פלסטינים, בלי קשר למטרות הפעולה או למאפייניה.

הדיון התקשורתי במחאה במהלך המבצע היה שולי ביותר. כאשר המחאה סוקרה, היא התמקדה בעיקר בהפגנות הציבור הערבי, אף על פי שהתקיימו הפגנות גם בקרב הציבור היהודי. הדרך בה הוצגו הפגנות אלו הדגישה דווקא את חוסר הלגיטימיות של המחאה הציבורית, ואולי אף היוותה גורם מתן של המחאה בקרב הציבור היהודי בישראל.

בנוסף, במהלך המבצע הציגו כלי התקשורת הישראליים "שיח מלחמה" שבא לידי ביטוי בגישה

בעת בה נכנס צה"ל למבצע "עופרת יצוקה". היה זה לאחר תהליך של "חשבון נפש" ציבורי-חברתי וצבאי שהתרחש בעקבות מלחמת לבנון השנייה, כפי שכותבות טובי, שביט ושר (2007), "חשבון נפש זה חידד בציבור ובתקשורת את הצורך בסולידריות סביב התנהלותו של הצבא בלחימה", ואכן, לאורכו של כל המבצע היינו עדים להתכתבות ציבורית עם הפקת הלקחים של מלחמת לבנון השנייה, לצד תמיכה ציבורית ותקשורתית בפעולות הצבא.

לתמיכת התקשורת הישראלית במבצע ניכרת חשיבות רבה, בשל המשקל הרב שיש לה בעיצוב השיח הציבורי הישראלי. חשיבות זו מתגברת בעידן של עימותים מוגבלים, בהם ההישג התפיסתי-תודעתי

ולצעדי מחאה חסרי תקדים. הוא מדגיש את ההשפעה של המחאה הציבורית הנרחבת על התנהלות ותוצאות המערכה: "אי ההסכמה במישור הציבורי הייתה חריפה דיה בין יוני לספטמבר 1982, כדי להשפיע בצורה מהותית, ואולי מכרעת, על עיצוב המלחמה ועל מהלכה" (שם, עמ' 59).

שעון המחאה הציבורית ותקתוקו במלחמת לבנון הראשונה היווה לדעת רבים גורם מרכזי בשיקולי יהול המלחמה. במובן זה, דעת הקהל מילאה תפקיד משמעותי ביחס למהלכים הצבאיים, שלא כמו במבצע "עופרת יצוקה", בו שעון זה תקתק בעצלתיים כמעט ללא גילויי מחאה, וצה"ל זכה למרחב לגיטימציה גדול מצדה של החברה הישראלית.

ב. נפגעים מקרב כוחות צה"ל

על פי ספראי (2005) תפיסת אופי הציפייה הציבורית בנושא הנפגעים מעצבת את הלחצים על הצבא ומשפיעה על דפוסי הפעולה שלו. נכונותה של החברה הישראלית לקבל "מחיר" של מלחמה נמדדת בעיקר על פי נכונותה לקבל את מחיר הנפגעים מקרב הכוחות הלוחמים. יש לציין, ששעון הנפגעים רגיש מאוד ויכול לשנות את קצבו בזמן קצר בו מתרחש אירוע רב נפגעים. נקודה נוספת שיש לזכור בהקשר לשעון זה היא שריבוי נפגעים יכול לפעול באופנים שונים. מחד, הוא עשוי להגביר את המוטיבציה להרחבת הפעולה, ומאידך, הוא יכול להביא ללחץ ציבורי לסיומה.

הפנמתו של קושי בקבלת הנפגעים הייתה לפי ארדמן (Erdmann, 2002) אחד ממחולליה של מגמת קיצור משך המלחמה בקרב צבאות מערביים. צבאות אלו משתמשים באש מאסיבית ובטכנולוגיה מתקדמת בניסיון להגיע להכרעה מהירה ולמיעוט נפגעים.

חוקרים ישראלים סבורים שתהליך זה התרחש גם בצה"ל. לפי לוי (2008), תפיסה זו השתרשה בצבא הישראלי, ובעקבות כך משימותיו של חיל האוויר התרחבו, והתפרשו למשימות שבעבר היו מוטלות על חילות היבשה, ומתוך כך הופחת הסיכון לכוחות הקרקע. גם כהן (2001) מציין כי רגישות גוברת מצד הצבא לשיקולים בעלי אופי חברתי ספציפי מחוללת שינוי בכיוון זה. על פי ברון (2008) רגישות זו מחלחלת לדרגי התכנון הצבאי, ודומה שהיא מגדילה את מוכנותו של צה"ל לאמץ אופי משימות הנמנע מעימותים ישירים עם היריב, ולפיכך להדגיש את "כוח

חיובית ואוהדת כלפי צה"ל וכלפי המבצע. עידוד חיילי צה"ל בחובה ובמילואים והבלטת גילויי תמיכה של הציבור במבצע ובצה"ל, תרמו למגויסות הציבור סביב צה"ל ופעילותו. כפי שמציין אלרן (2009), המורל הציבורי הגבוה וכן התמיכה הגורפת במנהיגות המדינית והצבאית, נשמרו לאורך כל מבצע "עופרת יצוקה".

עדות נוספת לתמיכה הציבורית הרחבה במבצע והצדקתו ניתן למצוא בנתוני מחקרי עמדות הציבור שנערכו באותה העת. סקר שנערך על ידי מרכז הסיקור הצה"לי (29.12.08), הצביע על כך ש-81 אחוז מהציבור היהודי ראה את הפעולה בעזה כאפקטיבית. בסקר שנערך שלושה ימים לאחר תחילת המהלך הקרקעי (6.1.09), השיבו 70 אחוזים מהציבור הישראלי שיש להמשיך במבצע (בן מאיר, 2009). בדומה, מסקר שערך עיתון "הארץ" (16.1.09) נמצא כי 78 אחוז מהציבור הישראלי ראו במבצע הצלחה. נתונים אלו מצביעים באופן חד-משמעי על כך שהציבור הישראלי תמך במבצע ובמהלכו.

כדי להמחיש את תקתוקו האיטי של שעון המחאה הציבורית במבצע "עופרת יצוקה", לעומת הפוטנציאל שטמון בו, אביא דוגמה הלקוחה ממלחמת לבנון הראשונה, שפרצה בחמישה ביוני 1982, והייתה על פי צוקרמן ובנסקי (1989) הראשונה במלחמות ישראל שתנועות ופעולות מחאה נגדה פרצו לא לאחר סיומה, אלא תוך כדי התרחשותה. לראשונה בתולדות ישראל, נראו ברחובות הערים מפגינים שמחו נגד מלחמה כשהיא עדיין מתנהלת. הלמן (1998) מתארת התרחשות זו כחסרת תקדים בישראל בהיקפה ובמסירה. המחאה הציבורית במלחמת לבנון הראשונה, הייתה משמעותית כבר בשלבים הראשונים של הלחימה, והיא הלכה וגברה עד כמעט קונצנזוס נגד המלחמה. הדבר בולט במיוחד לאור העובדה שמדובר במחאה על נושא ביטחוני בזמן מלחמה. היקף המחאה הציבורית הומחש בבירור בהפגנת המחאה בכיכר מלכי ישראל ב-25.9.82, בה השתתפו כ-400 אלף איש. המלחמה גררה ביקורת ציבורית נוקבת, ואל השיח הציבורי חדר לראשונה המושג "מלחמת ברירה" (טובי, 2008).

שנייבאום (1990) טוען שמעגל החוגים המבקרים את המלחמה התרחב ככל שהלחימה נמשכה, ובהתאמה גברה הלגיטימציה לביטויי התנגדות

תכלית והיא נחוצה (עירן-יונה וכן הדור, 2009). גלפי ומולר (Gelpi & Mueller, 2006) אשר חקרו את עמדות הציבור האמריקאי ביחס למלחמה בעיראק, טוענים כי הציבור מוכן לשלם את מחיר הנפגעים אם הוא חושב שההחלטה לצאת למלחמה הייתה נכונה. במקרה של "עופרת יצוקה", כיוון שהמבצע נתפס כנחוץ מתוך הבנייתו כ"מלחמה על הבית", כמות הנפגעים הנמוכה יחסית נתפסה כחלק מהלחימה, "המחיר" נתפס כסביר ובלתי נמנע. בנוסף, במהלך המבצע הציגו משפחות שכולות ומשפחות הפצועים עמדה תומכת חד-משמעית במהלכו. עמוס נתנאל, אביו של סרן יהונתן נתנאל ז"ל שנהרג מאש כוחותינו במבצע "עופרת יצוקה", קושר בין תמיכת הציבור במבצע לתמיכת ההורים השכולים בו. לדבריו: "...אני שלם עם מות בני [...] אני חש כי אני שופר של הציבור [...] קיימת עכשיו בקרב כל עם ישראל תעצומת נפש פנימית [...] התגובה של משפחות השכולים והפצועים היא רק הביטוי הכי בולט לכך..." (ynet, 13.1.09).

נראה כי התמיכה הפומבית שהביעו הורי ההרוגים והפצועים במבצע "עופרת יצוקה", יצרה אף היא מרחב פעולה עבור הצבא ולא קצבה את זמנו של המבצע.

נראה כי שעון הנפגעים לא צלצל במבצע "עופרת יצוקה". חיזוק לטענתי ניתן למצוא גם בדבריו של נחום ברנע ("דיעות אחרונות", 13.1.09): "המפתח להבנת מהלכי המלחמה לא מונח בתנועת כוחותינו בעזה, גם לא במהלכים הדיפלומטיים בקהיר או בדיוני המטבחון בתל אביב. הוא מונח במספרי הנופלים בצד הישראלי. לאחר 17 יום של לחימה איבדה ישראל תשעה חיילים וארבעה אזרחים. כל אבידה כואבת, אבל עם הסך הכול החברה הישראלית יכולה להתמודד. המסר שמקבלת הממשלה מהרחוב, מראשי הרשויות בטווח הרקטות ומהחיילים בשטחי הכינוס הוא: המשיכו הלאה, זה לא הזמן להפסיק".

לעומת זאת, בתנאים אחרים, יכול שעון הנפגעים להשפיע על מהלכים צבאיים. לדוגמה, ניתן לציין את שהיית צה"ל בדרום לבנון עד שנת 2000. במקרה זה התקיים לאורך תקופה ארוכה דיון ציבורי אשר ערער על נחיצות נוכחותה של ישראל ברצועת הביטחון

האש" על פני "התמרון" כעיקרון פעולה. ברוח זו מתאר הראל ("הארץ", 27.2.09) את מדיניות צה"ל במבצע "עופרת יצוקה": "הצבא בחר תוכניות אגרסיביות, שכללו הפעלת אש בהיקף עצום. הכוחות, נקבע, יתקדמו לשטח הבנוי כשלפניהם 'מסך מתגלגל' של אש אווירית וארטילריה. מדיניות של 'אפס סיכונים' לחיי חיילים".

כלומר, דפוסי הפעולה של הצבא עוצבו תחת מדיניות של אפס נפגעים. תפיסה זו מקבלת סימוכין בדבריהם של מפקדים בצה"ל, כפי שמופיעים במחקרן של עירן-יונה וכן הדור (2009), ממנו עולה כי מפקדים בדרג האסטרטגי הפיעו את התפיסה החברתית הרווחת, כי החברה הישראלית הפכה להיות רגישה יותר לאבידות מקרב החיילים ולפיכך מתקשה היום, יותר מבעבר, לשלם את מחיר הנפגעים.

במבצע "עופרת יצוקה", היו מספר נמוך של נפגעים ביחס לתחזיות אשר התבססו על מלחמת לבנון השנייה ועל הערכות של מערכת הביטחון לגבי התעצמות החמאס וההכנות שביצע בשטח לקראת כניסת צה"ל. התסריטים האפוקליפטיים "הכינו" את הציבור למציאות שבה נדרש לשלם מחיר בחיי חיילים במהלך המבצע בעזה. אני סבור כי התבדותן של הנבואות הקודרות, והעובדה שבפועל נהרגו פחות חיילים מן הציפיות, גרמו להקלה בצד הישראלי ושמרו על תקתוק איטי של שעון זה.

עירן-יונה וכן הדור (2009), אשר סקרו את הספרות המחקרית בתחום, זיהו שני משתנים מרכזיים המשפיעים על נכונות החברה לספוג את מחיר הנפגעים: תפיסת נחיצות הפעולה הצבאית ותפיסת הישג - עד כמה הפעולה הצבאית נתפסת כניצחון (או כישלון). פיבר (Feaver, 2009), מעלה טענות דומות וגורס כי הסובלנות לנפגעים עולה ככל שהאמונה בניצחון גבוהה יותר.

ב"עופרת יצוקה" שררה בקרב הציבור תחושה של ניצחון מוחץ על חמאס, אשר תרמה, כפי הנראה, לשימור מידה גבוהה של סובלנות ביחס לנפגעים. הנכונות לשלם את מחיר הנפגעים נמצאה גם כתלויה באופן הציבור בצדקת המלחמה, בתחושה שיש לה

1 154 הרוגים חיילים ואזרחים במלחמת לבנון השנייה מול 13 הרוגים. חיילים ואזרחים במבצע "עופרת יצוקה".

2 Ynet news, 19.1.09, "אב שכול: שלם עם המחיר, זה חלק מהמלחמה", דניאל אדלסון.

ג. החזית האזרחית

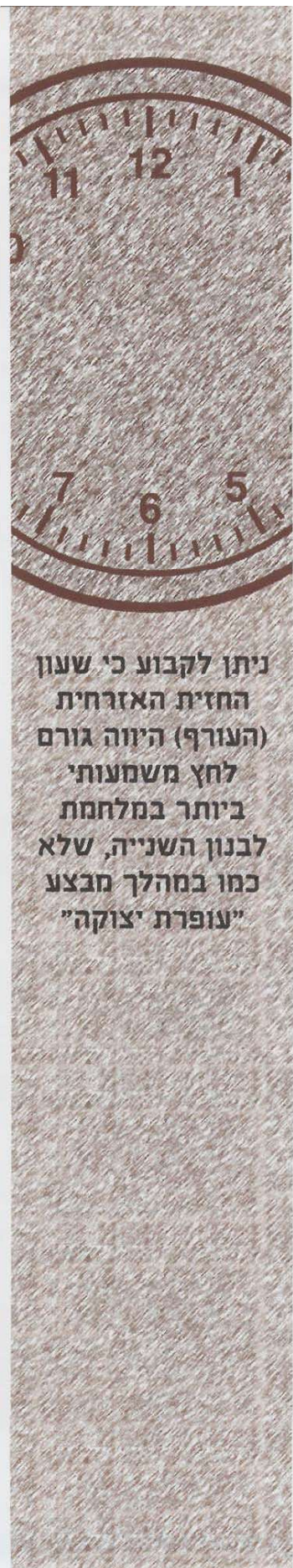
השעון השלישי בו נדון הוא שעון חוסנה של החברה הישראלית ועמידותה של החזית האזרחית בלחימה. ביום הקמת המדינה טבע בן-גוריון את המונח: "כל העם צבא, כל הארץ חזית". ארבעה עשורים לאחר מכן, ערב פרוץ מלחמת המפרץ (ינואר 1991), התחזקה ההבנה כי גם העורף הוא חזית המהווה חלק בלתי נפרד מהלחימה. הבנה זו הביאה להקמתו של פיקוד העורף, כשנה לאחר מכן.

סוגיית העורף בישראל קיבלה בולטות בעקבות האיומים הגוברים בירי טילי קרקע-קרקע וכן בעקבות לקחי מלחמת המפרץ. ההבנה שבמלחמות הבאות העורף יהיה נתון למתקפה ותתווסף "חזית אזרחית", באה לידי ביטוי בדו"ח של ועדת מרידור לתפיסת הביטחון. ועדת מרידור שהגישה את מסקנותיה באפריל 2006, טוענת שיש להוסיף בסיס של "מגנה אזרחית" לשלושת הבסיסים עליהם מושתתת תפיסת

בדרום לבנון, דיון שהביא עם הזמן להפחתה בנכונות לקבל את מחיר הנפגעים. בהקשר של לבנון, הביטוי העיקרי לנכונות הנמוכה לקבל את מחיר הנפגעים היה בהקמתה של תנועת "ארבע אמהות" ב-1997, לאחר אסון המסוקים. התנועה הוקמה במטרה להביא לנסיגה חד-צדדית של צה"ל מאזור הביטחון. על נסיבות הקמת התנועה מעידים דבריה של מנואלה דבירי, יו"ר התנועה: "הוגדשה סאת הנפגעים בבוץ הלבנוני והתגבשה ההחלטה לעשות משהו כדי להפסיק את מחיר הדמים האין סופי" (מתוך אתר האינטרנט של התנועה).

פעולתה של תנועת "ארבע אמהות" עוררה מחאה ציבורית אשר היוותה, לדעת רבים, קטליזטור להחלטה המדינית ליציאת צה"ל מלבנון. כלומר, במקרה זה "מחיר" הנפגעים מקרב חיילי צה"ל נתפס כבלתי סביר אל מול המשמיה שנחיצותה הוטלה בספק, שלא כמו במבצע "עופרת יצוקה" בו "מחיר" הנפגעים נתפס כסביר ובלתי נמנע ביחס לנחיצותו של המהלך הצבאי.

ניתן לקבוע כי שעות החזית האזרחית (העורף) היווה גורם לחץ משמעותי ביותר במלחמת לבנון השנייה, שלא כמו במהלך מבצע "עופרת יצוקה"

הביטחון של ישראל: "הרתעה", "הרתעה" ו"הכרעה". במבצע "עופרת יצוקה" באה לידי ביטוי המגמה המתפתחת זה זמן, עליה מצביע אלרן (2007), שעיקרה העתקת מרכז הכובד של הלחימה בסכסוך הישראלי-ערבי, מהתנגשות ישירה בין צבאות להתמודדות מעורבת, במהלכה חלקם של האזרחים בשני צדי המתרס נעשה מרכזי יותר ויותר. הוא מוסיף כי באמצעות הפגיעה בעורף, המתבצעת על ידי פגיעה ישירה באזרחים וברכושם באמצעים שונים, מבקש הצד ה"חלש" לשבור את רוח הלחימה של הצד ה"חזק" וכך להגיע ליתרון ואף להכרעה.

במבצע "עופרת יצוקה" הפגיעה בעורף נתפסה כחלק אינטגרלי מהלחימה. הרקע להבנה זו נעוץ במלחמת לבנון השנייה, בה העורף הישראלי ספג פגיעות הן ברכוש והן בנפש, לאורך כל זמן הלחימה. היקף הפגיעה המצומצם יחסית בעורף, הן בהיבט הנפגעים והן בהיבט הפגיעה בשגרת החיים, לצד תפקוד משופר של פיקוד העורף ותפקוד טוב של הרשויות המקומיות, הביאו להכלה של החברה את הפגיעות בעורף ולפגיעה חלקית בלבד בשגרה (אלרן, 2009). אחת הדוגמאות הממחישות זאת, היא היקף ההתייבבות לעבודה בזמן מבצע "עופרת יצוקה" שעמד על 85-95 אחוזים, והיקף מועט של התפנות האוכלוסייה מאזורים שנמצאו תחת איום. עדות נוספת לכך ניתן למצוא בדבריו של ראש הממשלה אולמרט בנואם הפסקת האש, עם סיום המבצע: "העורף הישראלי הפגין את חוסנו למרות ירי הרקטות. העורף חיזק אותנו ונתן לנו את היכולת להמשיך" (ערוץ 2, 17.1.09).

אם כן, גם שעות החזית האזרחית תקתק בעצלתיים במבצע "עופרת יצוקה". טיעון זה מתחדד כאשר משוים

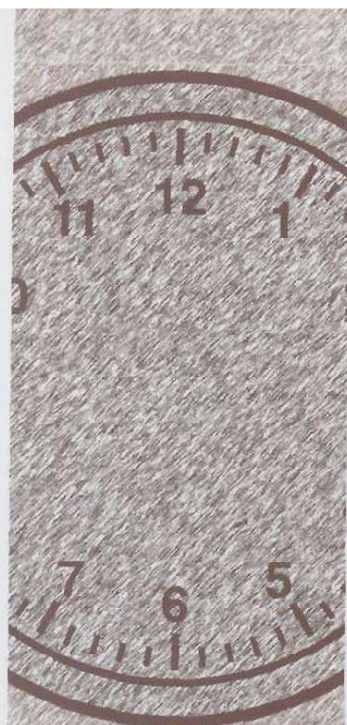
3 תפיסת מרכזיותה של החזית האזרחית משפיעה הן על דפוסי הפעולה של צה"ל והן על הקצאת המשאבים להגנה על העורף. כך לדוגמה ההשקעה הכספית הגדולה בפרויקט ה"חץ", או הקצאת הכוחות כפי שהיה במבצע "ענבי זעם" (1996), בו הוקצו יחידות מיוחדות למשימה של איתור והשמדה של איומים על העורף (במבצע זה קיבלה יחידת "שלדג" צל"ש הרמטכ"ל על פעולות שזו הייתה מטרתן). במבצע "עופרת יצוקה" ניתן לראות דפוס פעולה דומה, בו הצבא הקצה כוחות גדולים כדי לתפוס שטחים מהם נורו רקטות לעבר האוכלוסייה.

בין עמידות ותפקוד העורף במלחמת לבנון השנייה, בה נהרגו 44 אזרחים, לעומת ארבעה אזרחים הרגים במבצע "עופרת יצוקה". לפי דו"ח מבקר המדינה שבחן את היערכות העורף ותפקודו במלחמת לבנון השנייה (2007), העורף שידר חוסר עמידות והעדר מוכנות. נמצא כי הטיפול בעורף במהלך המלחמה היה לקוי ביותר, נמצאו כשלים בהערכה ובביצוע הנגעים לטיפול באוכלוסייה האזרחית ולהבטחת שגרת חייה. בדו"ח מצוינים מימדיה הרחבים של מצוקת תושבי הצפון, אשר השתקפו היטב גם באמצעי התקשורת. קיימות הערכות שמתוך כמיליון תושבי הצפון יותר מ-300 אלף עזבו את בתיהם לאזורי המרכז והדרום. בהתייחס לכך, ניתן לקבוע כי שעות החזית האזרחית (העורף) היווה גורם לחץ משמעותי ביותר במלחמת לבנון השנייה, שלא כמו במבצע "עופרת יצוקה".

ד. תפיסת ההישג

הגדרת מטרות המלחמה על ידי הדרג המדיני בצורה פומבית, מהווה אמת מידה למולה נמדדים ההישגים הצבאיים. כאשר המטרות לא מתממשות, מטיל הציבור את האחריות לפתחו של הצבא לא פחות מאשר לפתחו של הדרג המדיני. אי עמידה במטרות המוצהרות עשויה לייצר לחץ ציבורי וערעור על נחיצות המשך הלחימה ולהגביר את הקולות הקוראים לסיומה. כלומר, תפיסת הציבור את ההישג הצבאי למול המטרות שהוגדרו ללחימה, מהווה "שעון חברתי" שעשוי להשפיע על הלגיטימציה להמשך הלחימה ועל מועד סיומה.

במבצע "עופרת יצוקה" הוגדרו מטרות המבצע בצורה ברורה, פשוטה, בת השגה ולא שאפתנית (כלקח ממלחמת לבנון השנייה). היעדים שהוגדרו היו מיימליטיים: השגת הפסקת אש ארוכה שתתבסס על הרתעה ופגיעה ביכולת החמאס להתחמש. הגדרת מטרות צנועות ובוות השגה במבצע "עופרת יצוקה", בו ניסו קברניטי הממשל להפחית את ציפיות הציבור מהישגי המבצע (שלא תמיד צלח בצורה מלאה, למשל בנושא שחרורו של גלעד שליט הציפיות הציבוריות המשיכו להיות גבוהות), תוך הגדרה מראש של "מה לא נצליח להשיג", סייעה להישג הסופי הנתפס בעיני הציבור הישראלי - שבו

**ככל שנמשכה
הלחימה במלחמת
לבנון השנייה הפער
בין ציפיות הציבור
להישגים לבין
המציאות רק התחדד
ופעולת הצבא נתפסה
כלא אפקטיבית**

האחרון של המלחמה המשיך חיזבאללה לשגר מספר רב של רקטות לעבר יישובים בצפון הארץ. ככל שנמשכה הלחימה הפער בין ציפיות הציבור להישגים לבין המציאות רק התחדד. בנק המטרות הצבאיות הצטמצם ופעולת הצבא נתפסה כלא אפקטיבית ולא עונה על הציפיות. לפי ברום (2007): "הבעיה המרכזית של ניהול המלחמה בלבנון נבעה מהצבת יעדים לא ריאליים בראשיתה ומיצירת האשליה שאפשר להשיג אותם באמצעים צבאיים" (עמ' 21). דלדולו של בנק המטרות הצבאיות לצד אי השגת המטרות המדיניות, גרמו תחושות של אכזבה ותסכול בציבור הישראלי. תחושות אלו היו בין הגורמים שהביאו להצבת סימני שאלה בקשר להמשך נחיצות הפעולה ואף לקריאה להפסקת הלחימה ומעבר לערוץ המדיני.

איילנד (2009) מצביע על כך כי לקחי מלחמת לבנון השנייה נלמדו על ידי כל הדרגים. לטענתו, ב"עופרת יצוקה" הגדיר הדרג המדיני לצבא יעדים שאפתניים פחות, אשר היו יותר כרי השגה והוגדרו באופן פחות החלטי.

המסקנה העובעת מכך היא שהפער בין המטרות להישג הצבאי גרם לשחיקת התמיכה הציבורית בהנהגה המדינית והצבאית במלחמת לבנון השנייה

הייתה הלימה בין המטרות להישג הצבאי. הלימה זו תרמה לגיטימציה להמשך הפעולה (ואכן, גם לפי תפיסת הציבור בתום הלחימה, הושגו מטרותיו העיקריות של המבצע⁵).

דוגמה אחרת, מהעבר הקרוב, מתייחסת למלחמת לבנון השנייה ותפיסת הציבור את ההישג הצבאי שהושג בה, למול המטרות אשר הוגדרו על ידי הדרג המדיני. במלחמת לבנון השנייה, בתחילת המלחמה הייתה ציפייה שטופחה בידי ההנהגה המדינית, כי צה"ל יכריע את חיזבאללה. בנאומו בכנסת ב-17 ביולי הציג ראש הממשלה דאז, אהוד אולמרט, את יעדיו במסגרת מה שהוגדר כמבצע "שינוי כיוון": 1. שחרור שני החיילים החטופים, אלדד רגב ואהוד גולדווסר באמצעות לחץ על חיזבאללה ועל לבנון. 2. הפסקת אש מוחלטת. 3. הוצאת חיזבאללה מאזור דרום לבנון. 4. הסרה מוחלטת של איום הטילים והרקטות מעל תושבי ישראל. יעדים אלו התבהרו עד מהרה כי יעדים לא ריאליים. אף אחת ממטרות אלו לא הושגה, ולראיה עד יומה

5 לפי נתוני מרכז הסיקור הצה"לי, 74 אחוז מהציבור סברו בתום הלחימה כי הפעולה שביצע צה"ל ברצועת עזה הייתה אפקטיבית.

שייך גם לחזית הבין-לאומית וגם לזו הפנים ישראלית?
 אחד ממאפייני הלחימה בעימותים בני זמננו, הוא לחימה
 המתקיימת בתוך מתארים אזרחיים, הכוללת חיכוך
 עם האוכלוסייה האזרחית המקומית. סמית' (Smith)

7 בדיון הפנימי בצה"ל קיימת נטייה לראות את
 ההיבט המוסרי כשייך לשעון הבין-לאומי. אך
 לטענתי, ראייה זו צרה ויש בה אמירה בעייתית.
 כיוון שהיא לא רואה בהיבט המוסרי-הומניטרי
 מימד המשפיע על השעונים הפנים-ישראליים.
 על כן אתייחס אל השעון המוסרי-הומניטרי
 כשעון נפרד, היכול להשפיע על סיום הלחימה, גם
 בהתייחס לחברה הישראלית וגם בהתייחס לקהילה
 הבין-לאומית.

ככל שהתמשכה המלחמה⁶, לצומת זאת, במבצע
 "עופרת יצוקה" תמיכת הציבור עתרה איתנה לכל
 אורכו. כלומר, במבצע "עופרת יצוקה", שבו הייתה
 הלימה בין הגדרת המטרות להישג הצבאי, שעון
 ההישג תקתק בעצלתיים, בעוד שבלבטן השנייה,
 כאשר הפער בין הגדרת המטרות להישג נתפס
 ציבורית כגדול, תקתק שעון זה בקצב מהיר יותר
 ככל שהמלחמה התקדמה.

ה. ההיבט ההומניטרי-מוסרי

השעון החמישי בו נדון הוא השעון ההומניטרי, אשר

6 בן מאיר, 2009.

**אירוע כפר קנא
מהווה דוגמה ברורה
למקרה בו השעון
ההומניטרי-מוסרי
צלצל והיה קטליזטור
מרכזי לסיום המבצע.
דוגמה זו מבליטה
את המציאות השונה
שהתהוותה במבצע
"עופרת יצוקה", שבו
השעון ההומניטרי-
מוסרי לא צלצל**

הלחימה (6.1.2009), לא הביאו להפסקת המהלכים הצבאיים. ישראל נאבקה בביקורת הבין-לאומית באמצעות הצגת עדויות על המאמצים שהיא עושה לצמצום הפגיעה בבלתי מעורבים, לעומת הניצול שעושה חמאס באוכלוסייה. במסגרת זו, הוצגו סרטים המוכיחים את השימוש שעשה חמאס במבני בית-הספר כמקור לירי רקטות על תושבי ישראל. ישראל המשיכה לשמור ולדווח על שיירות אספקה לעזה, הנהיגה הפסקת אש הומניטרית פעם ביום, וביקשה להדגיש באמצעות התקשורת כי היא מפעילה שיקולים הומניטריים ומתחשבת באוכלוסייה. נראה כי מהלכים אלו האטו את תקתוקו של השעון ההומניטרי, ולא כפו את הפסקת המבצע במועד מוקדם יותר.

אך לא תמיד ישראל הצליחה להאט את תקתוקו של השעון ההומניטרי. דוגמה לכך היא האירוע בכפר קנא במהלך מבצע "ענבי זעם". במבצע זה, שנערך בין 11-27 באפריל 1996, תקף צה"ל באש חיל האוויר ובארטילריה מטרות בדרום לבנון בעקבות ירי קטיושות של חיזבאללה לכיוון ישראל. בשלב הראשון למבצע, התקבלה פעולת ישראל בהבנה בקרב מדינות המערב, אבל בעקבות פגיעה של ישראל במתחם פליטים בכפר קנא ובכוח של האו"ם ששהה בבסיס סמוך לכפר קנא (18.4.1996), פגיעה שהביאה להרג של כמאה אזרחים, בתוכם ארבעה חיילי או"ם, שונה היחס הבין-לאומי כלפי הפעולה. האירוע בכפר קנא הביא לגיטימציה בישראל במועצת הביטחון, ולדרישה להפסיק את המבצע. יומיים לאחר החלטה זו, ב-25.4 הופסק המבצע.

אירוע כפר קנא מהווה דוגמה ברורה למקרה בו השעון ההומניטרי-מוסרי צלצל והיה קטליזטור מרכזי לסיום המבצע. דוגמה זו מבליטה את המציאות השונה שהתהוותה במבצע "עופרת יצוקה", שבו השעון ההומניטרי-מוסרי לא צלצל, על אף אירועי פגיעה משמעותיים באוכלוסייה אזרחית, ובתוך כך גם פגיעה במוסדות של הקהילה הבין-לאומית.

1. לגיטימציה בין-לאומית

השעון האחרון בו נדון הוא שעון הלגיטימציה בזירה הבין-לאומית. התפתחות הגלובליזציה והידוק הקשרים בין חלקי המערכת הבין-לאומית מצביעים על מגמה בה המערכת הבין-לאומית נעשתה לחברה אחת. מגמה זו מתבטאת בקיומם

(2007) כינה סוג זה של לוחמה - War amongst the people - "מלחמה בין האנשים" הבנויה, לפי הגדרתו, מקונפליקט מתמשך. צבאות ארה"ב, בריטניה, צרפת ומדינות מערב נוספות שהיו מעורבים בשני העשורים האחרונים בקונפליקטים ביוגוסלביה לשעבר, בסומליה, בעיראק ובאפגניסטן, עוסקים רבות באתגרים המורכבים שמייצרת פעולה צבאית בתוך תוך אזרחי. ווינסלו (1997) טוען כי הפעלת אלימות מצד חיילים נגד אזרחים מסכנת את המשמיה הצבאית מכיוון שהיא חושפת את הארגון לביקורת בין-לאומית ופנימית, כפי שכוחות צנחנים של צבא קנדה למדו על בשרם בסומליה (Winslow, 1997).

במקביל, התפתחות המשפט הבינ"ל, אשר שם במוקד החשיבות שלו את זכויות האזרחים באזורי לחימה, והקמתו של בית-המשפט הבינ"ל לדיני מלחמה בהאג, חושפות את הצבא לפיקוח ולמגבלות הולכות וגדלות על דפוסי פעולתו במתארים אזרחיים. בנוסף, התרחבות בהיקף ובאופי הפעולה של ארגוני סיוע וארגונים הומניטריים בין-לאומיים, מגדילה את כוחם ומשקלם בדעת הקהל המערבית, והם הופכים לגורם המפקח ומגביל לעתים את פעולות הצבא.

במבצע "עופרת יצוקה", תפס הציבור הישראלי את הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית בעזה ככורח של הפעילות הצבאית, וייחס את הפגיעה באוכלוסייה האזרחית גם לחמאס, אשר פעל מתוך האוכלוסייה תוך כדי שימוש בה כמגן, תפיסה זו גובתה גם במהלכי הסברה של צה"ל, בהם הובהר כי צה"ל עושה מאמצים גדולים לצמצום הפגיעה באזרחים בלתי מעורבים באמצעים שונים (נוהל "הקש בגג", זריקת כרזים, מסדרון הומניטרי וכיו"ב). בנוסף, מצבה של האוכלוסייה האזרחית הישראלית בדרום, אשר מצויה תחת מתקפת טילים מתמשכת, סיפק הצדקה משמעותית בציבור למהלכים הצבאיים. כל אלו צמצמו את הביקורת הפנימית בישראל על הפגיעה הנרחבת באזרחים ובתשתיות האזרחיות בעזה.

לעומת זאת, במהלך המבצע נשמעה ביקורת נוקבת על ישראל מצד ארגוני זכויות אדם בין-לאומיים. ביקורת זו הלכה והתגברה ככל שנמשך המבצע, אך לא הייתה חזקה דיה לגרום להפסקתו. גם אירועים בהם נפגעו באופן משמעותי אזרחים בלתי מעורבים, בהם ילדים, כמו במקרה הפגיעה בבית-הספר של אונר"א - ארגון הסיוע של האו"ם (ביומה העשירי של

**התפתחות
הגלובליזציה והידוק
הקשרים בין חלקי
המערכת הבין-
לאומית מצביעים על
מגמה בה המערכת
הבין-לאומית נעשתה
לחברה אחת. מגמה
זו מתבטאת בקיומם
של נורמות וערכים
המקובלים על
החברים בה**

של נורמות וערכים המקובלים על החברים בה. על פי הרכבי (1990) ה"חברה" הבין-לאומית לא נעלמת גם בעת מלחמה, שכן גם במצב זה לא מתירות המדינות לפגוע זו בזו ללא גבולות.

הזירה הבין-לאומית היא בעלת משקל רב, נראה כי בשני העשורים האחרונים, כחלק מתהליכי הגלובליזציה, גדלה מעורבותם של גורמים בין-לאומיים בניהול סכסוכים ברחבי העולם, בדגש על הדמוקרטיה המערבית, בראשן ארה"ב. מציאות זו והתרחבות מגמות הגלובליזציה הביאו להכרה ברורה גם בישראל בכך שכל מהלך לחימה יגרור התייחסות של הקהילה הבין-לאומית, שעשויה להפעיל את כובד משקלה על מנת להשפיע עליו.

במבצע "עופרת יצוקה" נשמעו קולות מהזירה הבין-לאומית כנגד הלחימה לכל אורכה. יחד עם זאת, היו שטענו (ראו למשל: שלום, 2009) כי המדינות לא הטילו את כל כובד משקלן המדיני-פוליטי על הצדדים להפסקת הלחימה, וכי הצהרותיהן של מדינות אירופה נאמרו על מנת לצאת ידי חובה, כדי להפיס את דעת הקהל בארצותיהן, ללא שהושקע מאמץ דיפלומטי משמעותי לעצירת הפעולה. התייבותם של ראשי האיחוד האירופי בישראל בתום המלחמה לצד ראש הממשלה ושירי הממשלה, באירוע בעל אופי חגיגי ואוהד, מחזקת הבנה זו.

במשחק הפוליטי הבין-לאומי, במהלך מבצע "עופרת יצוקה" היה לארה"ב, כמעצמה עולמית מרכזית, תפקיד חשוב. גם כאשר הלחץ הבין-לאומי על ישראל היה משמעותי, הוא לא גרר שינוי דפוסי פעולה, כל עוד ארה"ב תמכה בישראל ובמבצע. תמיכת ארה"ב נמשכה לאורך כל זמן הלחימה, שבה עמד ממשל בוש בצורה נחרצת לצד ישראל.

על תפקידה המרכזי של ארה"ב כשחקנית באזור אין צורך להכביר במילים. נראה כי הדמיון בתפיסות בין הגישה האמריקאית והישראלית כלפי חיזבאללה, חמאס ופטרונים האזוריים הוא שהביא לכך שלא הייתה לארצות הברית סיבה מהותית ללחוץ על ישראל לסיים את פעולותיה במבצע "עופרת יצוקה".

תמיכה זו והגיבוי הבין-לאומי (לעתים גיבוי שבשתיקה) למהלך הצבאי הישראלי, הכתיבו את הקצב האיטי של שעון זה במהלך מבצע "עופרת יצוקה". גם החלטת מועצת הביטחון באו"ם (החלטה 1860) מיום 9.10.09 אשר קראה להפסקת אש מיידית,

שתכובד בצורה מלאה ותוביל לנסיגה מלאה של כוחות ישראל מעזה, לא הובילה להפסקה מיידית של המבצע, כאשר מנגד מתח סגן נשיא ארה"ב, דיק צ'ייני, ביקורת על החלטה זו. צ'ייני הגדיר את ההחלטה כ"לא רלוונטית ומנותקת מהמציאות. ישראל מגינה על עצמה מפני טרור" (ynet, 11.1.09). עמדתה הנחרצת של ארה"ב בסוגיה זו החלישה את לחצה של הקהילה הבין-לאומית על ישראל.

עודד ערן (2009) טוען כי שלושה גורמים תרמו לשעון הבין-לאומי לתקתק בעצלתיים: הראשון הוא עיתוי הפעולה. כאשר כל העולם הנוצרי היה בחופשת חג המולד, ובאותה עת הוחלף הנשיא התורן של האיחוד האירופי (ב-1.1.09), מהנציג הצרפתי לנציג הצ'כי (הנחשב כאוהד ישראל). הגורם השני לטענת ערן הוא האויב מולו נלחמו, חמאס, שאינו זוכה לאהדה בעולם, כיוון שישראל השכיחה להבליט את הקשרים שבין חמאס לאיראן, ולצרפו ל"ציר הרשע". הגורם השלישי הוא ההבנה העולמית לעמדת ישראל, אשר גילתה אפיק והבלגה ממושכת על הירי לעבר אוכלוסייה אזרחית, וכן ביצוע תוכנית ההתנתקות מרצועת עזה, ארבע שנים קודם לכן, שנוקף לזכותה של ישראל.

הלגיטימציה הבין-לאומית שניתנה למבצע "עופרת יצוקה" בולטת כאשר משווים זאת למשל, ללחץ הבין-לאומי שבו הייתה ישראל נתונה בסוף מלחמת יום הכיפורים, כאשר צה"ל כיתר את הארמייה המצרית. היסטוריונים טוענים כי הלחץ הבין-לאומי שהפעילה ארה"ב באוקטובר 1973, שניה בתכלית את המהלכים הצבאיים ומנע את חיסול הארמייה השלישית המצרית בסיני. הלחץ האמריקאי הביא גם לכך שישראל חתמה על הסכם שביתת אש שלא הטיב עמה. ההיסטוריון מאיר פעיל (1998) מציין כי תנאי ההסכמים היו בעייתיים לישראל והציבו את הכוחות הישראליים במצב שהיה גרוז מזה שהיו ערב המלחמה. הוא מדגיש את הלחץ הבין-לאומי, שהוביל את ישראל להסכמים אלו. לחץ זה הביא לסיומן של מלחמות ומבצעים צבאיים קודמים, כפי שטען הרמטכ"ל לשעבר חיים בר-לב: "בגלל שאינו פועלים בחלל ריק - באזורנו יש אינטרסים חיוניים לשתי מעצמות העל. הפסקות אש בלתי נוחות לנו התרחשו כתוצאה מכפיית ארצות הברית וכתוצאה מלחצים רוסיים" (ולד, 1987, עמ' 198).

**ניתוח סביבת הפעולה
במבצע "עופרת
יצוקה" מעלה,
שהחברה הישראלית
תמכה במטרות
המבצע וראתה בו
מבצע שבא "להגן
על הבית", ומכאן
הוא זכה ללגיטימציה
ציבורית נרחבת
מראשיתו ועד סופו**

בעוד שבנושאים שנוגעים למלחמות ישראל ניתן היה לראות בעבר חזית משותפת של מדינות ערב כנגד ישראל, במבצע "עופרת יצוקה" הייתה תופעה של פיצול בעולם הערבי, ואף יש הטוענים - תמיכה שבשתיקה בפעולות צה"ל.

לטענתו של המזרחן פרופ' אשר ששון (כנס INSS 27.1.09): "הערבים התחלקו לשתי קבוצות ברורות. אם במלחמת לבנון השנייה הייתה תחילתה של התופעה שבזמן לחימה העולם הערבי מתפצל, במבצע 'עופרת יצוקה' תופעה זו התעצמה ביותר". או כפי שאמר הנשיא שמעון פרס: (25.1.09, "קול ישראל") "בלחימה התברר שמצרים התייצבה חד-משמעית נגד חמאס וגם מדינות ערביות אחרות הודו עם ישראל".

תהליך זה של פירוד בין מדינות ערב זכה לתיאורים קשים מפי מזכ"ל הליגה הערבית, האיש האמור להכיר את העולם הערבי טוב מאחרים, עמר מוסא, אשר אמר במהלך המבצע: "העולם הערבי נמצא על סף קרע ואנרכיה" (מתוך: שלום, 2009).

הקרע בעולם הערבי זכה לפומביות, מאחר שבכירי

עד כה התייחסנו בעיקר להשפעתן של מדינות המערב, אך יש לזכור כי לגיטימציה בין-לאומית מושפעת גם מאינטרסים וכוחות של מדינות ערב, המהוות שחקן מרכזי נוסף בזירה הבין-לאומית. כלומר, במסגרת השעון הבין-לאומי יש להכליל גם את המשקל של העולם הערבי.

למדינות ערב השפעה כלכלית ודיפלומטית בזירה הבין-לאומית, אשר מהווה פקטור בזירה זו בכלל ובאזורנו בפרט (דוגמה לפוטנציאל כוחו של העולם הערבי היא ההכרזה על הפסקת האש במלחמת יום הכיפורים, שלאחריה פרץ משבר אנרגיה עולמי, בעקבות החלטתן של מדינות ערב להשתמש בנשק הנפט כדי לכפות את רצונן על יתר המדינות, ובדרך זו להחליש את ישראל מבחינה בין-לאומית). אך בעשורים האחרונים מסתמנת ירידה במשקלן של מדינות ערב בזירה המזרח תיכונית. על פי מעשרי (2007), "העולם הערבי" אינו מתפקד עוד כגוף מאוחד לנוכח אירועים הרי גורל באזור ומתאפיין בדרך כלל בפסיביות.

במבצע "עופרת יצוקה", במשמעות הגדרות מכך לשעון הלחימה, ובהשלכות של מרחב הלגיטימציה שניתן לצה"ל על דפוסי פעולתו.

מסקנה מרכזית העולה ממסמך זה היא כי במבצע "עופרת יצוקה" תקתקו השעונים בעצלתיים. מסקנה זו מאתגרת את התפיסה הרווחת כי בכל אירוע לחימה קיימים שעונים שונים (בעיקר חיצוניים)

הקוצבים את זמן הלחימה ומגבילים בהכרח את מרחב הפעולה של צה"ל.

ניתוח סביבת הפעולה במבצע "עופרת יצוקה" מעלה, שהחברה הישראלית תמכה במטרות המבצע וראתה בו מבצע שבא "להגן על הבית", ומכאן הוא זכה ללגיטימציה ציבורית נרחבת מראשיתו ועד סופו. המבצע בא לאחר "חשבון נפש" ציבורי ותקשורתי בעקבות מלחמת לבנון השנייה, והביא להתגייסות התקשורת להצדקת המבצע לכל אורכו. ההלימה בין המטרות שהוגדרו למבצע לבין ההישג הצבאי שהביא, כמו גם "מחיר" נפגעים שנתפס כסביר ובלתי נמנע, חיזקו את תפיסת המבצע כמוצדק ומוצלח. הפגיעה בעורף נתפסה כ"רע הכרחי", לצד היקף מצומצם של נפגעים בנפש ותפקוד משופר של

חמאס תקפו בתחילת המבצע בפומבי את מצרים, והאשימו את קהיר בכך שרקמה מזימה עם ישראל נגד חמאס. הפיצול היה משמעותי עד כדי כך, שיוזמת קטאר לכינוס פסגת חירום ערבית שתדון במצב בעזה, נתקלה בסירוב בוטה מצד מצרים וסעודיה. כפי שטוען אפרים קם (2009): "המאפיינים הבולטים ביותר של תגובתו של העולם הערבי למבצע 'עופרת יצוקה' הם

הפיצול והחולשה" (עמ' 57).

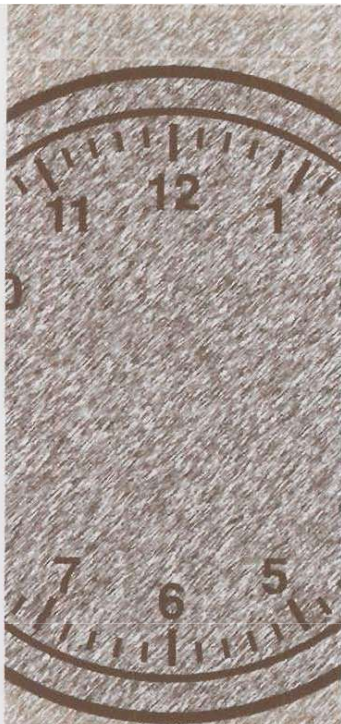
מכאן שהפיצול בעולם הערבי במהלך מבצע "עופרת יצוקה", בין ה"מתונים" (מצרים, ערב הסעודית וירדן) למול ה"קיצוניים" (סוריה, איראן וחיזבאללה), חידד את המצב בו העולם הערבי אינו מהווה גורם המאיץ את קצב תקתוקו של השעון הבין-לאומי בלחימה.

דיון ומשמעויות אסטרטגיות לצה"ל

במסמך זה מיפנו את ה"שעונים" המרכזיים המשפיעים על מערך הזמן המוקצב ללחימה ועל מועד סיומה, בהתבסס על ניתוח המקרה של מבצע "עופרת יצוקה" והשוואתו לאירועי לחימה קודמים. בתוך כך, דנו במרחב הפעולה לו זכה הצבא

העדר שעון חיצוני שיפסיק ויגביל את הלחימה, יחד עם מרווח פעולה רחב יחסית שקיבל הצבא מהדרג המדיני, יצרו אחריות של הצבא, הן בהיבטים של הגבלות על הפעלת הכוח והן בפן של סיום הלחימה

**יש לבחון את
סוגיית המידתיות
דרך משמעויותיה
האסטרטגיות, שכן
הפעלת כוח בלתי
מידתית, עלולה
להוביל להשלכות
ארוכות טווח על
פיקוח ולגיטימציה
בין-לאומית
לפעולות עתידיות**

המידתיות נעשה לרוב דרך משמעויותיה המשפטיות, שכן עיקרון המידתיות הוא אחד העקרונות המרכזיים בדיני מלחמה, שמבדיל בין פעולה צבאית לגיטימית, לפעולה צבאית בלתי לגיטימית⁹. אני טוען כי יש לבחון את סוגיית המידתיות גם דרך משמעויותיה האסטרטגיות, שכן הפעלת כוח בלתי מידתית, עלולה להוביל להשלכות ארוכות טווח מבחינה של פיקוח ולגיטימציה בין-לאומית לפעולות עתידיות של צה"ל¹⁰ (כפי שקרה בעקבות דו"ח גולדסטון).

ב. פגיעה באזרחים: כיצד לייצר מנגנוני ריסון פנימיים לצמצום הפגיעה באזרחים, לא רק מהטעם המוסרי אלא גם מהטעם הצבאי-תועלתני. יצירת מנגנונים שיקטינו את הפגיעה באזרחים יש לה ערך לא רק מוסרי אלא גם צבאי. כפי שכותב וינסלו (1997), הפעלת אלימות מצד הצבא כנגד אזרחים מסכנת את המשימה הצבאית כיוון שהיא חושפת את הארגון לביקורת בין-לאומית ופנימית. נקודה נוספת מעלה קרמיניצר (2009): "לטובת עצמנו, ולא רק מהשיקולים המוסריים אלא גם משיקולים

9 לפי זינץ וברט (2008) אחד העקרונות המרכזיים של דיני המלחמה עוסק במידתיות (proportionality). הם דנים בכך שפגיעה באזרחים או באתרים אזרחיים, הנגרמת עקב תקיפת יעד צבאי לגיטימי, אין בה כדי להפוך את התקיפה לבלתי חוקית, כל עוד הנזק הנלווה הצפוי להיגרם לאזרחים איננו מופרז ביחס לתועלת הצבאית הצפויה מהפעולה.

10 הנושא עלה גם בדיון הציבורי שהתפתח באמצעי התקשורת, לדברי שטרנהל: "ישראל תיחשב מעתה למדינה שתגובותיה הלא מידתיות מחייבות פיקוח, וצריך רק לקוות שלא יבוא יום שנצטער על שלא הייתה בנו התבונה לחדול בשלב הרבה יותר מוקדם" (זאב שטרנהל, "הארץ", 18.1.09). ועמוס הראל כותב: "בכנס שהתקיים החודש הוהיר האלוף (מיל') אייל בן ראובן, ששימש חונך של אוגדה בעזה בזמן המבצע, מפני 'שיכרון הכוח'... ההשפעות ארוכות הטווח של הפעלת כוח רב עלולות להיות קשות מאוד".

11 פרופ' גרוס (2009) מציע לשאול ארבע שאלות כדי למנוע פגיעה באזרחים בזמן פעולה צבאית: "מהו היתרון הצבאי שמושג? האם הנזק ואובדן החיים היו נחוצים ובלתי נמנעים? האם היו דרכי פעולה חלופיות? האם יש מקום לשימוש באמצעי לחימה אחרים (כגון נשק עם טווח הריגה מוגבל)?"

פיקוח העורף, שיצרו תחושה כי העורף הישראלי "חסון". כל אלו תרמו לתקתוקם האיטי של השעונים הנוגעים לחברה הישראלית.

בהקשר הבין-לאומי התקבל המבצע בהנהגה, לפחות ברמה העקרונית, מאחר שהגיע לאחר תהליך ה"התנתקות" ולאחר תקופה ארוכה של הבלגה של ישראל על ירי לעבר אוכלוסייה אזרחית. נוסף על כך, חמאס נתפס כחלק מ"ציר הרשע" שאיראן בראשו, תפיסה שהביאה את ארה"ב לגבות את ישראל במהלך המבצע. זאת ועוד, המבצע הבליט והעצים את הקרע בעולם הערבי, בין המחנה ה"מתון" למחנה ה"רדיקלי", דבר שצמצם את הלחץ הבין-לאומי על ישראל. בהשוואה לאירועי לחימה אחרים, לא הייתה בזמן המבצע דרישה חד-משמעית של העולם להפסקת אש⁸. מכאן, שגם השעונים הבין-לאומיים תקתקו לאיטם.

העדר שעון חיצוני שיפסיק ויגביל את הלחימה, יחד עם מרווח פעולה רחב יחסית שקיבל הצבא מהדרג המדיני, יצרו מצב שבו אחריות רבה הונחה לפתחו של הצבא, הן בהיבטים של הגבלות על הפעלת הכוח והן בפן של סיום הלחימה.

מצב זה מעמיד את הצבא בפני סיטואציה פרדוקסלית שבה הוא צריך, בעת לחימה, להתמודד לא רק עם שאלות של כיצד לפעול מול מגבלות חיצוניות להפעלת הכוח (תקתוק מהיר של השעונים), אלא גם כיצד להיערך להתמודדות עם מצב שבו לא מוטלות עליו מגבלות מהותיות להפעלת הכוח (תקתוק איטי של השעונים).

סיטואציה פרדוקסלית זו מסמנת ארבעה אתגרים מרכזיים עבור צה"ל:

א. מידתיות: בחינת סוגיית המידתיות דרך משמעויותיה האסטרטגיות. העיסוק בסוגיית

8 דברים המחזקים את טיעונינו נשמעו מצד ראש הממשלה במהלך המבצע באומרו: "אנחנו לא עומדים עם סטופר, ולא מוכנים שיעמידו לנו אקדח מול הרקה. ייקח כמה זמן שייקח" (רוני סופר, ynet, 14.1.09). באמירה זו ראש הממשלה מחדד את ההכרה בכך שבמבצע "עופרת יצוקה" לא היה שעון חיצוני משמעותי שקבע את הזמן לסיום המבצע הצבאי.

**יש לתת את הדעת כי
אתגר מרכזי הנוגע
לעימות המוגבל
הוא מיזוג התחומים
האזרחיים, הצבאיים
והחברתיים, כך
שמתקיים טשטוש
גבולות בין ההיבטים
הצבאיים לאלו
החברתיים**

תועלתניים, עליו לא להזדרז להרחיב את מי שאנו רואים בהם כבני תמותה. עליו כל הזמן לחשוב על השאלה באופן סימטרי, בכך שהחירות שאנו לוקחים לעצמנו אלו גם החירות שאנו מעניקים לצד השני ביחס אלינו". זאת ועוד, הרג אזרחים משחק בצורה ברורה לידיהם של ארגוני טרור, שרואים בין מטרתיהם ביטול ההבחנה בין לוחם ושאינו לוחם הן בצד שלהם והן בצד שלנו. סיטואציה זו יוצרת מצב של הסלמת העימות¹² ומשחקת לידי הצד ה"חלש" בזירת התקשורת ובזירה הבין-לאומית. מכאן שצמצום בהיקף הנפגעים הבלתי מעורבים, יש בו תכלית מבצעית. מתוך כך, רצוי ליצור מנגנונים אשר יטמיעו את השיקול של המרכיב האזרחי בנולי הקרב.

ג. הרתעה: כיצד משמרים את ההרתעה בהעדר מגבלה חיצונית להפעלת הכוח? כאשר אין גורם חיצוני המגביל את משך ועוצמת הפעולה הצבאית, עשויה להיווצר בעייתיות הנובעת מהצורך לממש את הכוח במלוא עוצמתו, למען תישמר ההרתעה. כפי שטוען עברון (2007), "הפגנת נחישות באמצעות השימוש בכוח צבאי עלולה לעתים להוביל להסלמה ולא להרתעה. ההרתעה היא תהליך מורכב ביותר, שעיקרו איומים בהפעלת כוח כדי להרתיע את היריב, והדגש הוא על איום ולא על הפעלת הכוח".

ד. סיום הלחימה: יש הטוענים כי אי הגבלת הכוח משחקת לידי האויב המעוניין ליצור תגובת יתר מצדו של צה"ל¹³. האתגר הנגזר מכך לצבא

הוא כיצד מייצרים שיעור לחימה אופטימלי¹⁴, כאשר השעוים החיצוניים אינם פועלים? שיעור אופטימלי כזה צריך לכלול מהלכים רצויים וזמן הגדרש להשגתם ולהיות "מודולרי", במובן שיכלול תוכניות מבצעיות שונות שטווחי הזמן הנדרשים להן משתנים. כמו כן, צריכים להימצא בשעור זה עקרונות התומכים בהחלטה על המועד המתאים להפסקת הפעולה מבחינה צבאית¹⁵.

האתגרים האסטרטגיים שצוינו לעיל, עשויים לסייע בהיערכות לתרחישים צבאיים עתידיים, בהם "תקתוק השעוים" ישתהה, והאחריות על סיום הלחימה תהיה בידי צה"ל באופן כמעט בלעדי. אך יתרה מכך, המאמר מדגיש את חשיבות כיוון הזרקה למשמעויות האסטרטגיות של הלחימה ולנושאים של תודעה ולגיטימציה, תוך יצירת מנגנונים של ריסון עצמי, כדי לצמצם את שחיקת ההישגים הצבאיים.

בנוסף, המאמר מציף את האתגרים הרבים העומדים בפני הצבאות המדינתיים בני זמננו בעימותים ההיברידיים, וביתר שאת את הבעייתיות בפעולות של צבאות בתוך מתאר אזרחי. המקרה של מבצע "עופרת יצוקה" שנסקר במאמר, מלמד כי הפעלת כוח צבאי, גם בצומחה רבה, אינה פותרת את הבעיות בשל מורכבותן. מתוך כך עולה כי ניתן יהיה להתמודד עמן בצורה מיטבית בעזרת שיתוף פעולה עם מערכות אחרות, כגון משפטיות ומדיניות. יש לתת את הדעת כי

14 יואל מרוקס התייחס לנושא בסיום המבצע ("הארץ", 3.2.09): "מלחמה היא לפעמים כמו סעודה דשנה,

מתמוגגים מכל ביש ועוד ביש ועוד ביש. עד שמגיעים לרגע שחשים ברע והבטן מתהפכת. אחרי ככלות הכל, יגיע הסועד למסקנה שהארוחה לא הייתה כל כך טובה כפי שנראתה. דבר דומה קרה לנו במבצע 'עופרת יצוקה', ידענו מה אנו רוצים להשיג, אך לא ידענו מתי מספיק זה מספיק. הבעיה החלה כשלא ידענו מתי לשים רגל על הברקס".

15 ניתן למצוא עדויות לבעייתיות זו למשל בדבריו של עווד ערן (כנס INSS, 27.1.09) המפרט את הנוקים של המבצע מתוך התפיסה שלא הופסק בזמן הנכון: "נוקים בשלושה נושאים 1. מידתיות, 2. שימוש בסוגי תחמושת, 3. פגיעה במוסדות בין-לאומיים. את שלוש הבעיות הללו היה ניתן למנוע אם היינו מקצרים את זמן הלחימה".

12 לעניין זה ראו גם הלברטל, 2008.

13 לפי הלברטל (2008), כאשר צה"ל אינו מגביל את עצמו בעוצמת הפעולה ובזמן הפעולה, הוא מממש את האסטרטגיה של האויב שהינה ליצור תגובת יתר מצדו של צה"ל. תגובת נגד זו תגייס את האוכלוסייה הפלסטינית ואת המערכת הבין-לאומית לצד חמאס, וכן תגדיל את ההיתכנות להיווצרותו של שבר בלגיטימציה הפנימית בישראל ביחס לפעולה הצבאית. היבט זה מתחדד כאשר מדובר בעימות מוגבל, אסימטרי, בין מדינה בעלת כוח צבאי רב עוצמה, לבין תנועת גרילה או ארגון טרור מצומצם ביכולותיו, כאשר על הכוח הצבאי אין הגבלות חיצוניות.

צבאי-מדיני הדוק ופורה. מנגנונים אלו עשויים לתרום לשיפור ההלימה בין האינטרס הישראלי ארוך הטווח לבין אופי הפעלת הכוח¹⁷.

מקורות

איילנד, ג. (2009). יחסי הדרגים ותוצאות המבצע. עדכון אסטרטגי, כרך 11, גיליון 4, המכון למחקרי ביטחון לאומי.

אלרון, מאיר. (2009). דברים מתוך כנס "הלחימה בעזה" INSS, המכון למחקרי ביטחון לאומי, 27.1.09.

אלרון, מאיר. (2007). החזית האזרחית במלחמת לבנון השנייה, בחור מלחמת לבנון השנייה - היבטים אסטרטגיים. עורכים מאיר אלרון ושלמה ברזם. המכון למחקרי ביטחון לאומי. "ידיעות אחרונות", תל אביב.

אלרון, מאיר. (2009). החזית האזרחית במבצע "עופרת יצוקה": חפקוד נאות מול אתגר מוגבל - משמעויות לעתיד. עדכון אסטרטגי, כרך 11, גיליון 4, המכון למחקרי ביטחון לאומי.

ברון, זאיתי. (2008). לאן נעלם החמרון? מערכות 420: עמ' 4-16. משרד הביטחון.

בן הרוד, בחיה, ועירן-יונה, מיטל. (2010). התקשורת

17 כפי שמצוין בד"ח וינוגרד: "תוכנית הפעולה הצבאית צריכה לכלול הערכת השפעתה על המהלכים המדיניים" (ד"ח וינוגרד, עמ' 558).

אתגר מרכזי הנוגע לעימות המוגבל הוא מיזוג התחומים האזרחיים, הצבאיים והחברתיים, כך שמתקיים טשטוש גבולות בין ההיבטים הצבאיים לאלו החברתיים.

לסיכום, מתוך הנחה כי מאפייני העימות ההיברידי יתעצמו בעתיד, על הצבאות להטמיע את ההבנה כי באירועי לחימה עמיתיים הלחימה הצבאית היא רק אלמנט אחד מתוך שלל אלמנטים המרכיבים את העימות ההיברידי. כמו כן, במרחב השיקולים של מקבלי ההחלטות בדרג האסטרטגי חשוב להעצים את המנגנונים העומדים לרשותם בעת לחימה¹⁶, כך שמקומם של השיקולים החברתיים-מדיניים לטווח הארוך יהיה מרכזי יותר. בנוסף, יש להבטיח שיח

16 התייחסות למשקל המועט שניתן לחשיבה אסטרטגית בצבא הישראלי ניתן למצוא בספרו של קטינני (Catinani, 2008), שמתאר את הצבא הישראלי כצבא "ביצועיסטי". הוא מקשר זאת לכך שצה"ל הוא צבא עסוק באופן קבוע, אשר רבים מעימותיו הם עימותים בעצימות נמוכה. תכונות אלו מובילות לחשיבה המתמקדת בפתרונות זמניים, ללא תכנון לטווח ארוך.

וינגורד, אליהו (2008). הדרח של הוועדה לבחינת מלחמת לבנון השנייה (דרח וינגורד).

ולד, עמנואל (1987). קללת הכלים השבורים. הוצאת שוקן. תל אביב.

זינוץ ארז, וברט, רוני (2008). התאמת דיני המלחמה לעימותים נמוכי עצימות. עדכון אסטרטגי, כרך 11, גיליון 2, המכון למחקרי ביטחון לאומי INSS.

טובי, שרית, ורטנר, דוד (2008). מי מפחד מתנועות חברתיות? בין הזירות - כתב עת לענייני מדעי ההתנהגות בצה"ל. 7, 73-87.

טובי, שרית, שביט, מיכל, ושר, יהודית (2007). הערכת מצב צבא-חברה לשנת 2007. פרויקט צבא-חברה, ענף מחקר, המרכז למדעי ההתנהגות.

טירה, דן (2008). המאבק על טבע המלחמה. מאזכר 96. המכון למחקרי ביטחון לאומי, תל אביב.

כהן, סטיוארט (2001). היחסים המשתיים בין החברה לצבא בישראל: ההשלכות המבצעיות. בתוך: צה"ל והחברה הישראלית: בחינה מחדש. מרכז בגין סאדאת. אוניברסיטת בר אילן, רמת גן.

לוי, יגיל (2008). כיצד דמוקרטיזציה מחוללת לחמנות - מלחמת לבנון השנייה. פוליטיקה, כתב עת ישראלי למדע המדינה ולחיסים בינלאומיים 17, עמ' 111-129. המכון

הישראלית: בין מלחמת לבנון השנייה למבצע "עופרת יצוקה". המרכז למדעי ההתנהגות, ענף מחקר. פרויקט צבא-חברה.

בן מאיר, יהודה (2007). דעת הקהל בישראל ומלחמת לבנון השנייה. בתוך: מלחמת לבנון השנייה בעריכת אלרון וברום, המכון למחקרי ביטחון לאומי.

בן מאיר, יהודה (2009). מבצע "עופרת יצוקה": היבטים פוליטיים ודעת קהל. עדכון אסטרטגי, המכון למחקרי ביטחון לאומי, כרך 11, גיליון 4.

ברום, שלמה, ואלרון, מאיר (2007). מלחמת לבנון השנייה - היבטים אסטרטגיים. המכון למחקרי ביטחון לאומי. "דיעות אחרונות", תל אביב.

גרוס, מיכאל (2009). הרצאה בכנס: מוסר ואתיקה במבצע "עופרת יצוקה". המרכז לאתיקה בירושלים.

הווארד, מייקל (1998). הממדים הנשכחים של האסטרטגיה. בתוך: אפרים ענבר (עורך), מושגי יסוד ביחסים בין לאומיים - המלחמה. עמ' 120-129. האוניברסיטה הפתוחה, תל אביב.

הלר, מרק (2007). החזית הבין-לאומית - מה מאחורי התמיכה בישראל? בתוך: מלחמת לבנון השנייה - היבטים אסטרטגיים. עורכים מאיר אלרון ושלמה ברום. המכון למחקרי ביטחון לאומי. "דיעות אחרונות", תל אביב.

הלמן, שרה (1998). יש גבול. תיאוריה וביקורת 12. מכון ון ליר בירושלים. עמ' 313-319.

Conventional Army. Routledge. London.

Erdmann, Andrew P.N. (2002). "The U.S. Presumption of Quick, Costless Wars" in John F. Lehman and Harvey Sicherman (eds.), *America the vulnerable: Our Military Problems and How to Fix Them*. Philadelphia, PA: Foreign Policy Research Institute, 48-72.

Helbertal, Moshe. (2008). *War and Ethics in the IDF Ethical Code*, Shalom Hartman Institute.

Hoffman, F.G. (2007). "Conflict in the 21 Century: The Rise of Hybrid Wars", 5-65, *Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia*.

Rosen, Steven. (1972). "War Power and the Willingness to Suffer", in Bruce M. Russett (ed.), *War and Numbers*. Pp. 167-183.

Feaver, P., Gelpi, C., Reifer, J. (2009). *The casket dilemma of war: focus on victory, not optics*, *The Globe and Mail, Mar. A. 13*.

Gelpi, C., Mueller, J.E. (2006). *The Cost of War*. *Foreign Affairs*. 85(1), 139-144.

Winslow, D. (1997). *The Canadian airborne regiment in Somalia: a socio-cultural inquiry*. Ottawa: ministry of public works and government services Canada.

מקורות ציטונות

ארנט, משה. (24.3.2009). "מחיר גבוה תמורת הישג אפסי". *הארץ*, חלק ב', עמ' 1.

בן-חורין, יצחק. (11.1.2009). "צייני: פער בין מוצעת הביטחון לנועה בשמח". *ynet*.

ברנע, נחום. (13.1.2009). "המהלך של אולמרט". *ידיעות אחרונות*, עמ' 3.

הזפד, אלעד. (3.1.2009). "סכנין: אלפי ערבים הפגינו נגד מבצע צה"ל בעזה". *Nrg*.

הראל, עמוס. (23.2.2009). "מועה לדמשק". *הארץ*, חלק ב', עמ' 1.

הראל, עמוס. (27.2.2009). "מה קרה בעזה". *הארץ*, השבוע, עמ' 4.

הרבני, יהושפט. (1990). *מלחמה ואסטרטגיה*. מערכות. תל אביב.

מרקוס, יואל. (3.2.2009). "בפיצצה, לא בפטיש". *הארץ*.

סופר, רוני. (14.12.2009). "הפסקת אש? שאף אחד לא יצמיד אקדח לרקת". *ynet*.

פישמן, אלכס. (4.1.2009). "לעזה, בכל הכוח". *ידיעות אחרונות*, עמ' 2.

שטרנהל, זאב. (18.1.09). "ניצחון? תלוי בתוצאות הפוליטיקה". *הארץ*, חלק ב', עמ' 1.

ליחסים בין לאומיים ע"ש לאונרד דיוויס. אוניברסיטה העברית בירושלים.

לירל, הארט ב. (1985). *מדוע איננו לומדים מן ההיסטוריה? מערכות*.

לאונרד, רוג'ר אשלי. (1997). *על המלחמה - מדריך קצר לקלאסיקה*. הוצאת מערכות, עמ' 21.

מנשרי, דוד. (2007). *למתת המלחמה כלכונן - העוצמה האיראנית ומגבלותיה*. בחון: מלחמת לבנון השנייה - היבטים אסטרטגיים. עורכים מאיר אלון ושלמה ברום. המכון למחקרי ביטחון לאומי. "ידיעות אחרונות", תל אביב.

נר, שמואל. (2002). *העימות המוגבל אמצ' תוה"ד*. בחון: רטור דוד (2002). *העימות המוגבל*. מסמך פנימי. מסדה. ענף מחקר.

עברון, יאיר. (2007). *הרחעה ומגבלותיה*. בחון: מלחמת לבנון השנייה - היבטים אסטרטגיים. עורכים מאיר אלון ושלמה ברום. המכון למחקרי ביטחון לאומי. "ידיעות אחרונות", תל אביב.

עיון-רונה, מיטל. ובן-הדור בחיה. (2009). *על הגישה לנפעעים: מבט השוואתי ומקומי*, תפיסות מפקדים ומשמעויות לצה"ל. המרכז למדעי ההתנהלות, ענף מחקר. פרויקט צבא-חברה.

ענבר, אפרים. (2007). *כשלי התשיבה האסטרטגיים כמלחמת לבנון השנייה*. בחון: מלחמת לבנון השנייה ולאחריה. דיונים בביטחון לאומי מס' 22. מרכז בגין-סאראת למחקרי אסטרטגיים. אוניברסיטת בר אילן.

עון, עודד. (2009). *הרצאה מתוך הכנס: "הלחימה בעזה"*. INSS 27.1.09.

ספראי, מוטי. (2005). *אסטרטגיית משאין בלחימה - מתפיסה לניהול*. המרכז למדעי ההתנהלות, ענף מחקר.

צוקרמן-בראלי, חיה. ובנסקי, טובה. (1989). *הורים נגד שתיקה: תנאים ותהליכים המובילים לצמיחת תנועת מחאה*. מגמות. ל"ב (1), 42-27.

קובי, מיכאל. (2008). *מלחמת לבנון השנייה בראי חולשת הפיקוח האזרחי והמנהיגות האסטרטגית-אינטלקטואלית*. פוליטיקה 17. עמ' 131-153.

קם, אפרים. (2009). "עופרת יצוקה": ההשלכות האזרחיות. ערכון אסטרטגי, כרך 11, גיליון 4. המכון למחקרי ביטחון לאומי.

קרמיצ'ר, מרדכי. (22.2.2009). *כנס: מוסר הלחימה של מבצע "עופרת יצוקה"*. המרכז לאתיקה בירושלים.

דטנר, דוד. (2002). *מסדה בחירום זירח התודעה*. מסמך פנימי. מסדה. ענף מחקר.

שנייבאום, אבי. (1990). *מלחמת שליג - המכשלה מבפנים*. נתיב. כתב עת למחשבה מדינית, עמ' 52-61.

שלום, זכי. (2009). *האם אפשר להגיע להכרעה בעימות עם ארגוני הטרור: "עופרת יצוקה" כמשל*. ערכון אסטרטגי, כרך 11, גיליון 4. המכון למחקרי ביטחון לאומי.

שרבים, אריה. (2005). *העימות המוגבל - לחימה כנגד כוחות בלתי סדירים*. מפקדת זרוע היבשה, מחלקת תורל.

Catignani, Sergio. (2008). *Israeli Counter-Insurgency and the Intifada: Dilemmas of a*